

مطالعه روان‌خوانی خط نسخ ایرانی در قرآن‌نویسی دوره صفوی و معاصر
(مطالعه موردی قرآن به خط احمد نیریزی و قرآن رسمی جمهوری اسلامی
به خط سیدرضا بنی‌رضی)

رقیه دیزج‌چراغی* / حمیدرضا قلیچ‌خانی**

چکیده

کتابت قرآن دقت فراوان می‌طلبد زیرا باید به سهولت و بدون اشتباه خوانده شود و از لحاظ بصری زیبا باشد. قرآن معروف به آریامهر معروف‌ترین قرآن به خط نسخ ایرانی است که استاد بنی‌رضی با الهام از آن، مشق بسیار نموده‌است و حاصل تلاش‌های وی کتابت قرآن رسمی جمهوری اسلامی است. اما در مورد روان‌خوانی این دو قرآن بحث‌های متفاوت، بصورت غیر مکتوب وجود دارد. سؤال اصلی پژوهش، سنجش روان‌خوانی خط نسخ در قرآن نیریزی و بنی‌رضی است و فرض بر این است، امروزه خوانایی قرآن نسبت به گذشته، اهمیت بیشتری دارد. روش توصیفی - تطبیقی درصدد یافتن پاسخ برآمده و طبق یافته‌ها، قرآن بنی‌رضی به دلیل توجه به جایگاه نقطه و اعراب، نحوه استقرار کلمات روی کرسی، رعایت فواصل مابین کلمات و حروف، اغلب از لحاظ خوانایی بر قرآن نیریزی پیشی گرفته است، اما قرآن نیریزی به دلیل توجه بیشتر به وجه زیبای کلمات، عدم استفاده از الف مقصوره و پرداختن به تزیینات، زیباتر از قرآن بنی‌رضی کتابت شده‌است.

واژگان کلیدی

کتابت قرآن، روان‌خوانی، نسخ ایرانی، میرزا احمد نیریزی، سید رضا بنی‌رضی، قرآن آریامهر، قرآن رسمی جمهوری اسلامی.

r.dizajcheraghi@gmail.com

hr.ghelichkhani@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۳/۱۱

*. کارشناسی ارشد ارتباط تصویری دانشگاه الزهراء (ع).

** دکتري ادبیات فارسی.

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۹/۲۹

طرح مسئله

با توجه به مقام و منزلت قرآن، پرداختن به کتابت آن در مقابل سایر کتب، بسی دشوار است و توجه فراوانی می‌طلبد، زیرا قرآن باید به گونه‌ای باشد که به سهولت خوانده شده و امکان هرگونه اشتباه در روخوانی آن به حداقل رسیده و از طرف دیگر دارای زیبایی بصری باشد که خواننده را مجذوب کرده و برای قرائت ترغیب نماید. قرآن در ایران به خط نسخ ایرانی کتابت می‌شود، خط نسخ دارای انواع متفاوتی است، اما دو نوع نسخ ایرانی و نسخ عربی متداولترین آن است. نسخ عربی در سرزمین‌های عربی و ترکیه امروزی تداول بیشتری دارد و خط نسخ ایرانی در مرز جغرافیایی ایران مورد استفاده قرار می‌گیرد. بنابراین قرآن در ایران به خط نسخ ایرانی کتابت می‌شود. مهم‌ترین قرآن با این خط، قرآن معروف به آریامهر، به خط میرزا احمد نیریزی، مربوط به دوره صفوی است. کیفیت و عیار این قرآن به قدری بالاست که تقریباً تمام کاتبان بزرگ قرآن در ایران، تا به امروز از آن مشق کرده و تعلیم دیده‌اند. این قرآن در اندازه رحلی چاپ شده است. استاد سیدرضا بنی‌رضی متولد ۱۳۴۳ و از خوشنویسان خط نسخ و کاتبان قرآن در دوره معاصر است. وی بارها قرآن نیریزی و خط سایر اساتید خط را بررسی و مشق نموده و در نهایت به کتابت قرآن جمهوری اسلامی، به خط نسخ ایرانی پرداخته است. بحث بسیاری بر سر خوانایی و روان‌خوانی این دو قرآن، در حوزه‌های تخصصی بر سر زبان هاست. همین مسئله انگیزه‌ای شد تا به طور مستند به مطالعه تطبیقی میزان روان‌خوانی این دو قرآن بپردازیم. بنابراین سؤال اصلی پژوهش از این قرار است که میزان روان‌خوانی خط نسخ در قرآن نیریزی و بنی‌رضی چقدر است؟ این پژوهش با روش توصیفی - تطبیقی (چون در اصل این پژوهش در مطالعه تطبیقی خوانایی حروف در قرآن به خط نیریزی و قرآن به خط بنی‌رضی شکل گرفته است)، درصدد یافتن پاسخ پرسش برآمده و نمونه‌های جامعه آماری خود را به روش میدانی و مشاهده عینی جمع‌آوری نموده است. جامعه آماری شامل دو کتاب قرآن نیریزی و قرآن بنی‌رضی است.

در این پژوهش، قرآن نیریزی و قرآن بنی‌رضی با توجه به ۱۳ مؤلفه خوانایی متن، که از مراجع مختلف خوشنویسی و گرافیک و تایپوگرافی جمع‌آوری شده‌اند، مورد مقایسه قرار گرفتند، و سپس جهت سهولت درک کنار توضیحات مربوط، برای هر مؤلفه تصاویری در مقاله ارائه شده است، و در نهایت ویژگی‌های هر قرآن به صورت چکیده، در جدولی ذکر شده است.

پیشینه پژوهش حاضر از این قرار است: امروزه کتب فراوانی در حوزه گرافیک و تایپوگرافی وجود دارد که در آنها به مؤلفه‌هایی جهت خوانش آسان متن اشاره شده است، اما آنچه که در کتاب‌ها بدان پرداخته شده است، مربوط به حروف‌چینی کامپیوتری و نرم‌افزاری است، بنابراین طبیعی است که

برخی از آنها در خوشنویسی کاربرد ندارند و برخی دیگر مهم و کاربردی‌اند. وی وایت الکس (۱۳۹۳) در کتاب خود تحت عنوان: **تأملی در طراحی حروف**، به روش‌های مؤثر در خوانایی متون توسط مخاطب و محدودیت‌های چشم انسان و عوامل مؤثر در ایجاد واکنش برای مخاطب سخن گفته است. های اسمیت سائرس (۱۳۹۵) نیز در کتاب خود با عنوان: **درون پاراگراف چه می‌گذرد؟** به بررسی دقیق کارکرد نوشتار و متن در پاراگراف و صفحه پرداخته است و به تأثیرات فواصل میان کلمات و حروف، فواصل سطرها و ... بطور دقیق اشاره نموده است. تأکید کتب یاد شده در پیشینه تحقیق، بر متون تایپ شده و حروف‌چینی شده توسط دستگاه‌های حروف‌چینی می‌باشد که تنظیم آن به نظر چندان مشکل نیست اما تفاوت اصلی پژوهش حاضر با پیشینه‌های ذکر شده، توجه به متون خوشنویسی شده در قرآن و تأمیب و تطبیق اصول یاد شده در کتب نامبرده، با متون قرآن است که به‌صورت دستی کتابت شده‌اند و خوانایی آنها حائز اهمیت فراوان است که می‌تواند راهگشای بسیاری از کاتبان قرآن کریم شود.

همچنین مهدی بابایی مجرد (۱۳۹۶) در ویژه‌نامه تخصصی صحیفه، در مقاله‌ای تحت عنوان «کتابت سهل القرائه» به بعضی از ویژگی‌هایی که باعث می‌شود قرآن روان‌تر خوانده شود، اشاره نموده است. اما در مقاله ذکر شده، فقط به برخی از مؤلفه‌های خوانایی اشاره شده است و پژوهش حاضر سعی در ارائه پژوهشی جامع‌تر در این حوزه دارد.

بهرام برومند (۱۳۸۵) در مقاله‌ای تحت عنوان «منحنی‌های پنهان در کتابت‌های میرزا احمد نیریزی»، پس از گریزی کوتاه به زندگی‌نامه احمد نیریزی، به ویژگی‌های بصری کتابت‌های وی پرداخته است.

سید محمدرضا رضاپور (۱۳۹۰) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی علمی - تطبیقی رسم‌الخط قرآن به خط نیریزی»، انتشارات بنیاد فارسی‌شناسی، به رسم‌الخط نیریزی از لحاظ دستوری پرداخته، و به‌صورت املائی حروف، توجه نشان داده است.

۱. خط نسخ

خط نسخ در کتابت و نوشتار، طولانی‌ترین عمر را در میان خط‌های اسلامی داراست. نمونه‌های بازمانده خط نسخ از سده چهارم قمری، هزارسال را دربرمی‌گیرد. این خط در کنار خط کوفی و نستعلیق، سه خط اصلی در کتابت و کتاب‌آرایی به‌شمار می‌روند.^۱ کتابت در لغت به معنی گردآوردن و

۱. قلیچ‌خانی، درآمدی بر خوشنویسی ایرانی، ص ۴۴.

جمع کردن است و از آن جهت خط و نوشتن را کتابت گفته اند که حروف و کلمات را در سطری یا صفحه ای گرد می آورد.^۱ وقتی که قرآن بر وضوح خود تأکید می کند، به این حقیقت اشاره دارد که قرآن کاملاً به تناسب محدودیت های طبیعی ادراک انسان، نازل شده است. خطی که بیش از همه این وضوح را جلوه گر می سازد، خطی است که محدودیت های طبیعی بینایی انسان را به طور کامل مراعات می کند. خط نسخ را به خاطر انجام دادن چنین کاری، می توان انسانی ترین خطوط نامید.^۲ این خط خواناترین خط برای اعراب و فارسی زبان هاست و الگوی اصلی طراحی قلم فارسی در زبان ما به حساب می آید.^۳ تناسبات خاص بین حروف، اندازه حروف، فاصله بین حروف، کلمات و سطرها، تغییرات بوجود آمده در روش اعراب و نقطه گذاری متون، همگی جزو تغییرات مهم و کاملاً محسوس اند که هم زمان با شکل گیری اولیه خط نسخ، زمینه ساز تحولی بزرگ در عرصه مکتوبات دینی و عمومی گشتند. نکته مهمی که خوشنویسان بدان دست یافتند، همان توجه به متن به عنوان عنصری است که می بایست شرایط مناسب و آسانی را برای برقراری ارتباط با مخاطب - حتی کم سواد - برقرار کند.^۴

خط نسخ در ایران تا قبل از احمد نیریزی (سده یازدهم) به شیوه ای که اکنون در ممالک عربی متداول است، یعنی نسخ مایل به ثلث و محقق، مرسوم بوده است. احمد نیریزی آنرا به شیوه ای خاص که گویی از خط نستعلیق چاشنی یافته، در آورد و خطاطان ایرانی از آن زمان تاکنون، از آن شیوه پیروی کرده اند.^۵ شیوه نیریزی در نسخ نویسی، کامل کننده شیوه هنرمندانی چون علاءالدین تبریزی و محمدابراهیم قمی است. شیوه ای که او در نسخ نویسی پایه گذاری کرد، به نسخ ایرانی شهرت یافت. برخلاف نسخ عثمانی که در زمان خود با یک اندازه قلم نوشته می شد، نیریزی در شیوه خود از دانگ های مختلف و متنوع قلم استفاده کرد. در آثار او شکل زیبای کلمات، تناسب و تعادل حروف، و جای گیری صحیح مفردات در سطر، نشان دهنده به ثمر رسیدن تلاش چند نسل پیاپی از نسخ نویسان است.^۶ از نمونه آثار فراوان قرآن و ادعیه به خط نیریزی، میزان روان خوانی قرآنی معروف به آریامهر، که با عیاری بالا کتابت شده را در پژوهش حاضر مورد مطالعه قرار داده ایم، این

۱. فضائلی، تعلیم خط، ص ۲۳.

۲. لینگر، هنر خط و تذهیب قرآنی، ص ۵۳.

۳. مثقالی، تایپوگرافی، ص ۳۰.

۴. موسوی جزایری، خط و خوشنویسی، ص ۳۹ - ۳۳.

۵. فضائلی، اطلس خط، ص ۲۹۲.

۶. صحراگرد، مجموعه مقالات خوشنویسی، ص ۲۳۱.

قرآن اثری معروف از نیریزی است که به‌عنوان مرجعی برای مشق نسخ ایرانی در دسترس خوشنویسان نسخ‌نویس ایرانی قرار گرفته است.

خط نسخ ایرانی در دوره معاصر به شیوه‌های مختلفی نوشته می‌شود. از اساتید به‌نام این نوع خط، می‌توان به: استاد عبدالصمد حاج صمدی، استاد سید محمد حسینی موحد، استاد احمد عبدالرضایی، استاد سیدرضا بنی‌رضی، محمد تقی اسدی و ... اشاره نمود. با توجه به اینکه قرآن رسمی جمهوری اسلامی به خط استاد بنی‌رضی می‌باشد، در پژوهش حاضر میزان خوانایی این قرآن با قرآن نیریزی را مورد مطالعه قرار داده‌ایم. اما ابتدا باید بدانیم عمل خواندن چگونه شکل می‌گیرد؟

۲. عمل خواندن

در ابتدا به تفاوت میان خواندنی بودن و خوانایی متن پرداخته می‌شود. این دو جزو مباحثی از متن هستند که بیشتر اوقات، اشتباه تعبیر می‌شوند. خواندنی بودن، ظرفیت متن در جذب و حفظ توجه خواننده است^۱ که دلالت بر مطبوعیت و زیباشناسی آن دارد و متن را برای خواندن دلپذیر می‌کند.^۲ خوانایی یعنی بتوان متن را در شرایط طبیعی خواند. این نتیجه، حاصل ارزیابی قابلیت خوانایی قلم و فاصله‌گذاری مطلوب است.^۳ اما خوانایی حالتی است که بیشتر توسط چشم تمیز داده می‌شود، تا گیرایی ذهن. برعکس، عدم خوانایی، حالتی است که توسط ذهن زودتر از چشم تحلیل می‌شود.^۴ آنچه ما می‌خوانیم، کلمه‌ها هستند، نه حروف.^۵ اما هرچه حروف واضح‌تر باشند، قابلیت و سرعت خوانایی در آنها بیشتر خواهد بود.^۶ نظریه بوما^۷ معتقد است که متن، بصورت کلمه به کلمه دریافت می‌شود، نه به‌صورت حرف به حرف. این نظریه ادعا می‌کند که بیننده، کلمات را به‌عنوان مجموعه‌ای از حروف می‌بیند و به ذهن می‌سپارد.^۸ اگر به چشم کسی که در حال خواندن است، نگاه کنید. احتمالاً انتظار دارید چشم‌ها به‌آرامی در طول صفحه در مسیر حروف حرکت کنند. اما اگر از نزدیک

۱. وی وایت، تأملی در طراحی حروف، ص ۱۴۱.

۲. همان، ص ۱۴۳.

۳. همان، ص ۳۹.

۴. همان، ص ۱۴۱.

۵. های اسمیت، درون پاراگراف چه می‌گذرد؟، ص ۳۴.

۶. مثقالی، تایپوگرافی، ص ۵۲.

۷. نظریه بوما در دهه ۱۹۷۰ میلادی، بر اساس تجاربی شکل گرفت که در حوزه روانشناسی حاصل شده بود.

روان‌شناسان معاصر، واژه «بوما» را به احترام «هرمان بوما» به‌جای «شکل کلمات» به‌کار بردند.

۸. هیلنر، تایپوگرافی مجازی، ص ۱۲۲.

نگاه کنید، خواهید دید که چشم‌ها با حرکات بسیار کوچکی به راست و چپ تکان می‌خورند.^۱ به بیان دیگر، عمل خواندن با نگاه به تک‌تک حروف صورت نمی‌گیرد. بلکه ما با تشخیص شکل یک کلمه آن را می‌خوانیم که این شکل مجموعه‌ای است از شکل ظاهری و ساختار درونی فضاهای خالی موجود.^۲ در حقیقت، زمانی که در حال خواندن هستیم، چشمان ما دائماً با حرکاتی نامنظم و کوچک، به اطراف می‌پزند. در سال ۱۸۸۰، چشم‌پزشکی فرانسوی به نام امیل ژوال متوجه این پدیده شد و برای آن اصطلاح (سکاد) را به کار برد.^۳ در واقع چشمان ما، با استفاده از پدیده سکاد، کلمه‌ای را که می‌خوانیم تشخیص می‌دهد و به همین حال پیش می‌رود تا تصویری در مورد کلمه بعدی به‌دست آورد.^۴ ساختار یک متن خوب دقیقاً مانند یک ساختمان است که با ویژگی‌های خاص در زمان خودش ساخته می‌شود. وزن، اندازه، پهنای ستون‌ها، حروف کلمات، فاصله خطوط و پاراگراف‌بندی می‌تواند متن را جذاب یا ناخوشایند کند. ساختار متن نباید به‌گونه‌ای باشد که خواندن را سخت کند.^۵ برای بالابردن خوانایی متن، به چندین مؤلفه نیاز داریم که عبارت‌اند از: تنظیم فاصله سطرها، تنظیم فواصل میان حروف، تنظیم فواصل میان کلمات، نحوه ترازبندی، تضاد رنگی مناسب متن و زمینه، سادگی، تعداد خط کرسی در هر سطر، نقطه‌گذاری و نحوه به‌کارگیری اعراب مخصوصاً در زبان عربی، صورت کلمه (باتوجه به تنوع صورت حروف در الفبای فارسی و عربی)، کشیدگی‌ها، نحوه عنوان‌نویسی و چگونگی جداسازی آیه‌ها از هم در قرآن و ادعیه‌نویسی.

۳. مطالعه تطبیقی خوانایی حروف در قرآن نیریزی و قرآن بنی‌رضی

۱. فاصله بین سطرها (ل‌دینگ):^۶ ل‌دینگ یعنی فاصله بین خطوط کرسی یا خطوط فرضی که حروف روی آن قرار می‌گیرند.^۷ این فاصله می‌تواند فضای متن را تحت‌تأثیر قرار دهد و قابلیت خوانش آسان متن را بالا ببرد. اگر خطوط، بیش‌ازحد به هم نزدیک باشند، آسان‌خوانی را با مشکل مواجه می‌کنند، چون دو خط بالای هم، در آن واحد دیده می‌شوند و چشم انسان قادر به تمرکز کافی بر روی خطوط

۱. های اسمیت، درون پاراگراف چه می‌گذرد؟، ص ۳۸.

۲. وی وایت، تأملی در طراحی حروف، ص ۴۱.

۳. های اسمیت، درون پاراگراف چه می‌گذرد؟، ص ۴۰.

۴. همان، ص ۴۲.

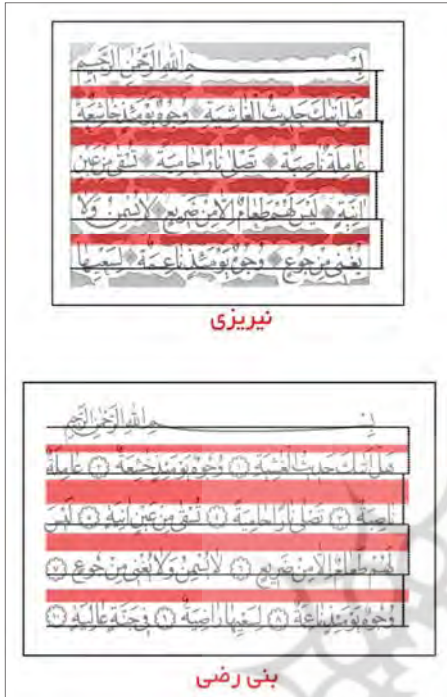
۵. وی وایت، تأملی در طراحی حروف، ص ۱۰۳.

6. Leading.

۷. های اسمیت، درون پاراگراف چه می‌گذرد؟، ص ۷۰.

نزدیک به هم نیست. مورد دیگری که در رابطه با فاصله بین خطوط وجود دارد، باز بودن خطوط متن از یکدیگر است. خواننده در این مورد، در ایجاد ارتباط بین خطوط دچار مشکل می‌شود و تردید و عدم قاطعیت در وی شکل می‌گیرد و باعث خستگی زودرس می‌شود. فاصله درست و دقیق بین سطرها، چشم را با دقت کافی بین خطوط راهنمایی می‌کند و به آن اطمینان و ثبات می‌بخشد و باعث جذب و فراگیری آسان‌تر متن می‌شود.^۱

تصویر ۱: مقایسه فاصله بین سطرها (لدینگ)،
ماخذ: نگارنده

همانطور که در تصویر ۱ مشاهده می‌شود، فواصل سطرها در هر دو قرآن مناسب می‌باشد، با توجه به اندام درشت خط نسخ، لدینگ در قرآن نیریزی ۱۶ نقطه و در قرآن بنی رضی ۱۸ نقطه می‌باشد، اما باید توجه داشت، همانطور که در تصویر هم پیداست، در قرآن به خط بنی‌رضی، لدینگ میان بسم‌الله و سطر اول هر سوره، حدود ۲ نقطه کمتر از سایر سطرها می‌باشد، فضای خالی ایجاد شده توسط کشیده «س» را می‌توان عاملی برای این کار دانست که خوشنویس با کمتر کردن فاصله بین سطر از برتری فضای منفی در صفحه جلوگیری کرده است.

از طرف دیگر طول سطرهای قرآن بنی رضی بیشتر از قرآن نیریزی می‌باشد، هرچه طول سطر

بیشتر باشد و اندازه قلم کوچکتر، میزان لدینگ بیشتری را نیز می‌طلبد. (تصویر ۱)

۲. **فاصله میان حروف (کرنینگ):**^۲ فاصله بین حروف که اصطلاحاً کرنینگ گفته می‌شود، در نوشتار باید رعایت گردد. به عنوان مثال حرف «الف» که بعد از حرف «ر» قرار می‌گیرد، معمولاً فاصله‌اش زیادتر از حد موزون است و کرنینگ مناسبی ندارد و وقتی «الف» را کمی به درون شکم «ر» می‌آوریم و به آن نزدیک‌تر می‌کنیم، شکل مناسب‌تری می‌یابد.^۳

۱. ستریزر، «قواعد تایپوگرافی»، مجموعه مقالات شماره سه طراحی گرافیک، شماره ۳، ۱۳۹۱، ص ۱۹

2. Kerning.

۳. افشار مهاجر، پایه و اصول صفحه‌آرایی، ص ۴۵.

بنی رضی	نیریزی
عَمَلَةٌ	عَمَلَةٌ
الْعِشَّةِ	الْعِشَّةِ
لَمَّاكَ	لَمَّاكَ
رَاحِبَةٌ	رَاحِبَةٌ
الْبَيْتِ	الْبَيْتِ
طَعَامٍ	طَعَامٍ
بِالسَّيْلِ	بِالسَّيْلِ

تصویر ۲: مقایسه فاصله بین حروف (کرنینگ)،
ماخذ: نگارنده

خطوط از یکدیگر را نخواهد داشت و آنها را دوتایی می‌بیند. به عبارتی دیگر خطوط قبل و بعد را باهم می‌بیند.^۲

همانطور که در تصویر دوم مشاهده می‌شود، فاصله بین حروف در قرآن بنی‌رضی نسبت به قرآن نیریزی، در برخی از کلمات کمتر در نظر گرفته شده، به‌عنوان مثال در کلمه (طعام)، فاصله میان «طعا» و «م» در قرآن نیریزی «۱.۵» نقطه می‌باشد که در قرآن بنی رضی به «۱» نقطه رسیده، بنابراین در این کلمه فاصله بین حروف نیم نقطه کمتر شده، اگر فاصله بین حروف یک کلمه تا اندازه‌ای کم‌تر شود، به یکپارچه دیده‌شدن کلمه کمک می‌کند و چشم، شکل کلمه را سریع‌تر تشخیص می‌دهد. کم‌تر شدن فاصله مابین حروف کلمات در قرآن بنی‌رضی، هرچند جزئی است اما به‌طور ناخودآگاه به روان‌خوانی متن کمک می‌کند.

۱. های اسمیت، درون پاراگراف چه می‌گذرد؟، ص ۶۶

۲. مولر بروکمان، سیستم‌گرید در طراحی گرافیک، ص ۴۲ - ۳۹.

بنی رضی	نیریزی
خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ	خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ
الْإِنْسَانِ	الْإِنْسَانِ
فَلَهُمْ أَجْرٌ	فَلَهُمْ أَجْرٌ
مَنْ أَحْسَنَ مِنْ	مَنْ أَحْسَنَ مِنْ
بِأَحْسَنِ عَمَلٍ	بِأَحْسَنِ عَمَلٍ
أَمْ تُولَوْنَ	أَمْ تُولَوْنَ
هَذَا الْبَلَدِ	هَذَا الْبَلَدِ
الَّذِينَ آمَنُوا	الَّذِينَ آمَنُوا
أَحْسَنَ عَمَلٍ	أَحْسَنَ عَمَلٍ

تصویر ۳: مقایسه فاصله میان کلمات (ترکینگ)،
ماخذ: نگارنده

۳. فاصله بین کلمات (ترکینگ):^۱ ترکینگ

فواصل میان کلمات در نوشتار می‌باشد. در خوشنویسی فاصله حروف و کلمات به طور معمول در حدود یک نقطه است.^۲ اما در اصول صفحه‌آرایی، میزان ترکینگ (فاصله بین کلمات) کمی بیشتر از کرنینگ (فاصله بین حروف) می‌باشد، تا عمل تشخیص کلمات از هم به آسانی صورت گرفته و در نتیجه سرعت و سهولت خوانده‌شدن متن توسط مخاطب افزایش یابد. جمع کردن یا فشردن غیرمعمول کلمات به یکدیگر، تعادل سطح خاکستری (سیاهی و سفیدی) متن را بر هم می‌زند و خوانده‌شدن متن را دشوار و گاهی غیرممکن می‌کند.^۳ فاصله بین کلمات باید به گونه‌ای باشد که لغات را از هم مجزا کند، اما نه آنقدر که خطوط تایپ را سست کند.^۴

همانطور که در تصویر ۳ قابل مشاهده می‌باشد، ترکینگ (فاصله کلمات) در قرآن بنی‌رضی، اغلب بیشتر از قرآن نیریزی می‌باشد. اما در بخش قبلی اشاره کردیم که فاصله بین حروف در قرآن بنی‌رضی نسبت به قرآن نیریزی کمتر شده است. این دو بدین معنا می‌باشد که در قرآن معاصر، از فاصله حروف کاسته شده و در مقابل به فاصله کلمات اضافه شده، این تغییر باعث می‌شود که سرعت خوانایی بالا رفته و قدرت تمیز کلمات توسط چشم مخاطب بیشتر و سریع‌تر شود و در نتیجه متن کتابت شده روانتر خوانده شود. (تصویر ۳)

۴. تراز بندی

برای تنظیم متن در صفحه چهار حالت کلی وجود دارد:

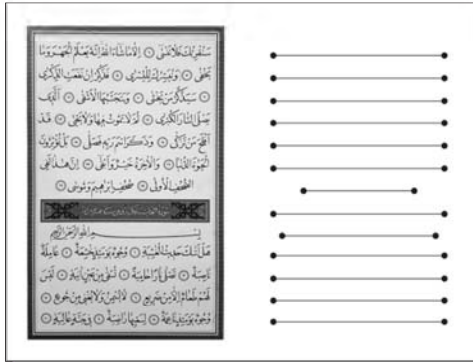
1. Tracking.

۲. صفی‌پور، طبیعی، مجموعه مقالات کنگره میرزا احمد نیریزی، ص ۲۱۶.

۳. کهنوند، پژوهشنامه فونت فارسی، ص ۱۲۷.

۴. وی وایت، تأملی در طراحی حروف، ص ۱۴۵.

تراز از دو طرف (همتراز): در این حالت شکل کلی پاراگراف، یک مستطیل است که این نوع

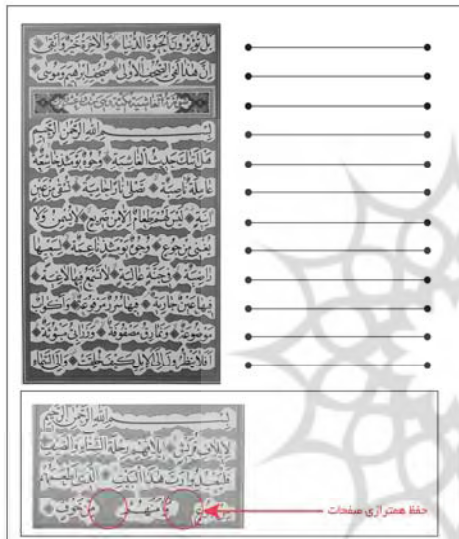

تصویر ۴: ترازبندی در قرآن بنی رضی
ماخذ: نگارنده

ترازبندی بیشتر در مجله، روزنامه و کتاب دیده می‌شود. باید توجه کرد که این نوع ترازبندی برای سطرهایی با طول کم مناسب نیست.

تراز از راست: در این حالت سطرها از سمت راست، یعنی از ابتدای سطر با یکدیگر تراز می‌شوند، ولی انتهای سطرها آزاد است. یعنی فاصله طبیعی بین کلمات، سطرهایی با طول‌هایی نابرابر به‌وجود می‌آورد. این حالت درست‌ترین و خواناترین شکل ترازبندی برای یک متن فارسی است.

تراز از چپ: در این نوع ترازبندی سطرها از انتها باهم میزان می‌شوند و طول سطرها نابرابر

تصویر ۵: ترازبندی در قرآن نیریزی
ماخذ: نگارنده

است. اگرچه فاصله بین کلمات طبیعی است اما امکان خوانایی در این حالت برای متن فارسی کاهش می‌یابد و پیدا کردن ابتدای سطرها کمی دشوار است.

تراز از وسط: این مدل آرایش ستون نیز برای حروف‌چینی متن‌هایی که سطر به‌هم نمی‌پیوندند، قابل استفاده می‌باشد.^۱

بر طبق تصویر ۴، ترازبندی در قرآن نیریزی به شیوه هم‌تراز می‌باشد، به این معنی که ابتدا و انتهای تمامی سطرها با هم برابر است. این شیوه ترازبندی باعث شده در سطرهایی که سوره به اتمام می‌رسد، جهت حفظ هم‌ترازی سطرها،

فاصله میان کلمات به میزان زیادی افزایش پیدا کند. بیشتر از حد باز شدن فاصله بین یک کلمه با کلمه دیگر ممکن است موقعیت برای نقوش و تزئینات را فراهم کند، اما از خوانایی و انسجام متن می‌کاهد و مخاطب را سردرگم می‌کند.

۱. کهوند، پژوهشنامه فونت فارسی، ص ۱۴۰ - ۱۳۷.

در قرآن بنی‌رضی نیز سطرها هم‌تراز هستند با این تفاوت که در این قرآن هرگاه سوره به اتمام می‌رسد، خوشنویس از ترازبندی وسط‌چین استفاده می‌کند که علاوه بر زیبایی، انسجام سطر از بین نرفته و خوانایی متن حفظ می‌شود. (تصویر ۵)

سادگی: پیچیدگی، منجر به ایجاد مانع در مسیر درک پیام می‌شود و اگرچه ممکن است که باعث شود تماشای آن جالب باشد، ولی پیام خوانایی خود را از دست می‌دهد. ساده‌سازی به تنهایی، راه رسیدن پیام را هموار نمی‌کند، اما به دنبال سادگی، سهولت در خواندن ایجاد می‌شود.^۱

با توجه به جزئیات ارائه شده در تصویر ۶ قرآن نیریزی از تذهیب و تزئیناتی برخوردار می‌باشد که

تصویر ۶: مقایسه میزان سادگی در قرآن‌ها
ماخذ: نگارنده

یکی از عوامل زیبایی و نفاست قرآن به شمار می‌آید، اما وارد شدن این نقوش و تزئینات به داخل سطر، ممکن است از سرعت خواندن بکاهد. در قرآن بنی‌رضی، هرگونه تزئین از لابه‌لای سطرها حذف شده‌است و در صفحه سادگی قابل توجهی بوجود آمده‌است و هرگونه مانع از لابه‌لای سطرها زدوده شده‌است، این عمل باعث تمرکز مخاطب بر روی نوشتار می‌شود و سرعت و سهولت خوانش متن را بالا می‌برد. (تصویر ۶)

تصویر ۷: میزان کنتراست در دو قرآن، ماخذ: نگارنده

۵. تضاد متن و زمینه

اهمیت تضاد در طرح‌های سیاه و سفید، آشکار و واضح بوده و این یک مسئله قراردادی است. بسیاری از چیزهایی که می‌خوانیم، حاوی متون سیاه بر روی زمینه سفید یا استخوانی هستند، سیاه و سفید در کنار هم تضاد خاکستری

فراوانی داشته و باعث خوانایی بیشتری می‌شوند.^۲ با توجه به تصاویر، اگر تزئینات را از صفحات قرآن نیریزی نادیده بگیریم، هر دو قرآن از تضاد مناسبی برای خوانایی برخوردارند. (تصویر ۷)

۱. وی وایت، تأملی در طراحی حروف، ص ۲۹.

۲. سلنتیس، تایپ، فرم و عملکرد، ص ۱۰۸.

۶. خط کرسی

کرسی که در لغت به معنای تکیه‌گاه، نشست‌گاه و تخت است، اصطلاحاً عبارتست از نشستن اجزای گوناگون حروف روی نشست‌گاه‌هایی برابر. پس می‌توان گفت کرسی عبارت است از خط و یا خطوط مستقیمی که خطاط در نظر می‌گیرد، تا کلمات و حروف را به میزان آن به‌طور قرینه و برابر و معادل هم، در سطری مرتب و جایگزین سازد.^۱ جهت سهل‌القرائه بودن قرآن، حروف یا کلمات آخر سطر نباید ناقص، یا بالاتر از خط کرسی قرار گیرند.^۲

تصویر ۹: خط کرسی در قرآن نیریزی،
ماخذ: نگارنده.

تصویر ۸: خط کرسی در قرآن بنی رضی،
ماخذ: نگارنده.

بر طبق تصاویر ۸ و ۹، در هر دو قرآن از یک خط کرسی در هر سطر استفاده شده اما در قسمت‌هایی از قرآن نیریزی، خوشنویس حروف یا کلمات آخر سطر را بالاتر از خط کرسی نوشته و در واقع در آخر سطر گاهی از خط کرسی دوم استفاده کرده است. این عمل نوعی آشنایی‌زدایی برای مخاطب محسوب شده و این غریبگی از سرعت خوانش متن می‌کاهد و صحیح‌خوانی را با مشکل مواجه می‌کند. در قرآن بنی‌رضی این مشکل تا حد زیادی رفع شده است و خوشنویس در تلاش بوده تا حروف و کلمات به صورت مطلوب و برنامه‌ریزی شده روی خط کرسی مستقر شوند، به‌گونه‌ای که در آخر سطر، فضای حروف و کلمات روی خط کرسی، کم یا زیاد نشود. در هر صفحه از قرآن نیریزی از ۱۲ خط کرسی استفاده شده است و روی هر خط به‌طور میانگین ۷ کلمه جای گرفته است.

۱. همان، ص ۳۴.

۲. بابایی مجرد، «کتابت سهل‌القرائه»، ویژه‌نامه تخصصی صحیفه، شماره ۳، ۱۳۹۶، ص ۱۱۳.

در مقابل صفحات قرآن بنی‌رضی حاوی ۱۳ خط کرسی می‌باشد که هر خط به‌طور میانگین ۸ کلمه در خود جای داده است. (تصاویر ۸ و ۹)

۷. نقطه‌گذاری

نقطه در مبانی نوشتار، از عناصر اصلی است که هم در تشخیص کاراکترهای نوشتاری و هم در شکل‌گیری فرم تأثیرگذار است. کارکرد نقطه در نوشتار ۲ مورد است:

بنی رضی	نیریزی

تصویر ۱۰: مقایسه نحوه نقطه‌گذاری،
ماخذ: نگارنده.

۱. **محتوایی:** هویت‌بخشی و خوانش نوشتار برای کاراکترهای مشابه که در آن نقطه‌های حروف برای متن سرنوشت‌سازند. تعداد و مکان نقطه‌ها به‌حدی مهم است که ممکن است یک اشتباه کوچک در این خصوص، معنای کلمه و متن را به کلی تغییر دهد.

۲. **بصری:** نقش بصری نقطه در ایجاد کیفیت‌های بصری شامل مواردی مانند: تنظیم وزن بصری، چرخش بصری، ساماندهی فضای مثبت و منفی، هارمونی و کنتراست، تأکید و تعادل می‌باشد.^۱

با توجه به بررسی کلمات هم‌شکل در قرآن نیریزی و بنی‌رضی، مشاهده می‌شود که در قرآن معاصر (بنی‌رضی) به مکان

نقطه‌گذاری حساسیت بیشتری نشان داده شده

است و گویی خوشنویس به ارزش محتوایی نقطه که خوانش آسان و صحیح متن را در پی دارد، توجه فراوانی کرده است. این در حالی است که نقطه در قرآن نیریزی، بیشتر ارزش بصری دارد و نقطه را بیشتر به‌عنوان عاملی برای حفظ تعادل، تنظیم وزن بصری کلمه و تنظیم فضاهاى مثبت و منفی به‌کار گرفته است. (تصویر ۱۰)

۱. طاهری، مبانی طراحی بصری برای فونت فارسی، ص ۳۴ - ۲۹.

۸. اعراب‌گذاری

اعراب با توجه به کلیت اندازه و شکل کاراکترها طراحی می‌شوند و نباید به اندازه‌ای بزرگ باشند که

بنی رضی	نیریزی
صَدْرَكَ	صَدْرَكَ
ظَهَرَكَ	ظَهَرَكَ
مِنْ عَيْنِ	مِنْ عَيْنِ
الْعَسْرِ بَرًا	الْعَسْرِ
يَخِشَعُهُ	يَخِشَعُهُ
خَبْرَكَ	خَبْرَكَ
رَبِّكَ	رَبِّكَ

تصویر ۱۱: مقایسه نحوه اعراب گذاری،
ماخذ: نگارنده

با بدنه کاراکترها تداخل ایجاد کنند یا سیاهی و لکه بزرگی در بالا و پایین کاراکترها حس شود. از طرفی نباید آنقدر کوچک باشند که دیده نشوند.^۱

با توجه به مطالعه تطبیقی کلمات هم‌شکل در دو قرآن، به این نتیجه رسیدیم که در قرآن بنی‌رضی اعراب‌گذاری‌ها با دقت و حساسیت فراوانی در خدمت خوانایی قرار گرفته‌اند، به طوری که اغلب سعی شده اعراب هر حرفی دقیقاً به موازات همان حرف قرار بگیرد تا خواننده سردرگم نشده و به راحتی به خواندن خود ادامه دهد، این کار به صراحت خط قرآن معاصر کمک فراوانی کرده است. لازمه رعایت این گونه اعراب‌گذاری، افزودن فواصل جزئی مابین حروف بوده که در قرآن بنی‌رضی رعایت شده است، بنابراین در قرآن بنی‌رضی اعراب‌گذاری‌ها در

خدمت خوانایی قرار گرفته اما در قرآن نیریزی توجه به بُعد بصری اعراب، بیشتر از بعد خوانایی آن می‌باشد، به طوری که خوشنویس در تلاش است تا فضاهای مثبت و منفی حروف و کلمات را به وسیله اعراب و نقطه، به کنترل در بیاورد تا سطر از لحاظ بصری به نهایت تعادل و زیبایی برسد. (تصویر ۱۱)

۹. صورت کلمات

در الفبای فارسی و عربی، برای هر حرف صورت‌های زیادی وجود دارد، مخصوصاً زمانی که حروف با یکدیگر ترکیب می‌شوند، گروهی از این صورت‌ها زیباترند، اما گروهی دیگر، خوانایی بیشتری دارند. در تصویر مقابل برخی از کلمات هم‌شکل قرآن معاصر و صفوی را کنارهم قرار داده‌ایم.

۱. هامونی، طراحی حروف برای فونت فارسی، ص ۱۳۶.

بنی رضی	نیریزی
علما	علما
حصص	حصص
مکا	مکا
سو	سو
الحسن	الحسن
حر	حر
المربس	المربس

تصویر ۱۲: نحوه بکارگیری صورت کلمات،
ماخذ: گارنده

بر طبق آنچه مشاهده می‌شود نیریزی اغلب از گونه‌های زیبای کلمات و حروف استفاده کرده، به عنوان مثال کلمات علما، حصص، خیر و ... که نیریزی به کار گرفته از لحاظ شکل بصری زیباتر هستند و زیبایی آنها بر هیچ‌کس پوشیده نیست، اما ترکیباتی که بنی‌رضی از همین کلمات در قرآن استفاده کرده خواناتر هستند و در خدمت مخاطب می‌باشند و خوانش آسان آنها نسبت به گونه‌های دیگر کاملاً مشهود است. بنابراین در قرآن معاصر علاوه بر موارد ذکر شده در بخش‌های قبل، به صورت حروف نیز اهمیت فراوانی داده شده است. (تصویر ۱۲)

بنی رضی	نیریزی
الْإِنْسَانِ	الْإِنْسَانِ
الضَّالِّحَاتِ	الضَّالِّحَاتِ
الْحَاكِمِينَ	الْحَاكِمِينَ
الْغَيْبَةِ	لِنَاشِئَةِ
سَافِلِينَ	سَافِلِينَ
لَفْعَالُونَ	لَفْعَالُونَ
حَشَّ	حَاشَّ

تصویر ۱۳: نحوه به کارگیری الف مقصوره،
ماخذ: نگارنده

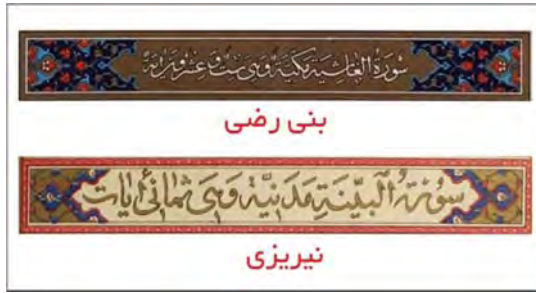
۱۰. الف مقصوره

الف مقصوره به الف‌های کوچکی گفته می‌شود که بالای حروف و کلمات قرار می‌گیرند و هم‌صدا با الف هستند. در قرآن نیریزی الف مقصوره استفاده شده اما اغلب در کنار الف اصلی به چشم می‌خورد و نقش آن را تقویت می‌نماید.

اما در قرآن بنی‌رضی، اغلب الف اصلی حذف شده و به جای آن از الف مقصوره استفاده شده است. اگر به نمونه‌های گردآوری شده کلمات همسان از دو قرآن توجه کنیم، می‌بینیم که حذف الف اصلی از کلمات، به دلیل آشنازدایی در مخاطب، خوانش آسان را با مشکل مواجه کرده و از سرعت خوانش

متن می‌کاهد، زیرا چشم مخاطب، به‌خصوص مخاطبین فارسی زبان، همواره به الف اصلی و بزرگ در متن عادت دارد. و استفاده از الف مقصوره به جای الف اصلی از خوانایی متن می‌کاهد. (تصویر ۱۳)

۱۱. سر سوره‌ها

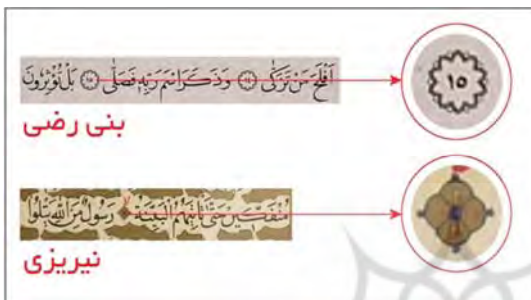

تصویر ۱۴: سر سوره‌ها در دو قرآن،
ماخذ: نگارنده

در هر دو قرآن از خط رقاع برای کتابت سر سوره‌ها استفاده شده است، با این تفاوت که قلم نیریزی درشت‌تر از بنی‌رضی می‌باشد، بنابراین از لحاظ خوانایی، سر سوره‌ها در قرآن نیریزی آسان‌تر از قرآن بنی‌رضی خوانده می‌شوند. (تصویر ۱۴)

۱۱. جداکننده آیه‌ها

جداکننده آیه‌ها در قرآن نیریزی، نقوش می‌باشد که بدون شماره است و صرفاً خواننده را از اتمام آیه

تصویر ۱۵: جدا کننده آیه‌ها در دو قرآن،
ماخذ: نگارنده

و شروع آیه‌ای جدید آگاه می‌کند. اما در قرآن بنی رضی علاوه بر هشدار اتمام آیه و شروع آیه جدید، مخاطب از شماره آیه نیز مطلع می‌شود و این ویژگی، موجب دریافت سهل‌تر شماره آیات توسط مخاطب می‌شود. (تصویر ۱۵)

با توجه به تجزیه و تحلیل‌های صورت گرفته، براساس مؤلفه‌های خوانایی در قرآن

معاصر (بنی رضی) و قرآن دوره صفوی (نیریزی) در مورد فاصله بین سطرها، هر دو خوشنویس به خوانایی، و زیبایی متن توجه داشتند، اما در مورد فاصله حروف و کلمات (ترکینگ و کرنینگ) قرآن بنی‌رضی خواناتر بود، زیرا مقداری از فواصل بین حروف را کم و فواصل بین کلمات را بیشتر نموده است و این ویژگی علاوه بر خوانایی زیبایی و انسجام بیشتری به متن قرآن بنی‌رضی بخشیده است. ترازبندی‌ها نیز در قرآن بنی‌رضی به‌گونه‌ای است که سهولت در خوانش را فراهم کرده و در خدمت مخاطب قرار داده است. اما در قرآن نیریزی که از لحاظ بصری به آن پرداخته شده (باتوجه به تصاویر شماره ۴) در برخی سطرها که سوره به پایان می‌رسد، هم‌تراز بودن اجباری سطر، از سرعت خوانش متن کاسته است. تضاد زمینه و متن در هر دو قرآن به خوبی رعایت شده است اما قرآن بنی‌رضی از سادگی بیشتری برخوردار می‌باشد، سادگی باعث حذف موانع غیرضروری از چشم مخاطب شده و وی را مستقیم به سمت هدف هدایت می‌کند. درحالی‌که در قرآن نیریزی زیبایی تذهیب و نقش و استفاده

از آن در لابه‌لای سطرها به‌وضوح قابل مشاهده می‌باشد. از عوامل دیگری که سهولت در خوانش قرآن نیریزی را با مشکل مواجه می‌کند، بالاتر نوشتن برخی حروف و کلمات در پایان سطر است که این ویژگی در قرآن بنی‌رضی رفع شده است. علاوه بر آن در قرآن نیریزی اعراب و نقطه‌گذاری به عنوان عنصری بصری جهت زیبایی بیشتر و کنترل فضای مثبت و منفی در سطرها به‌کارگرفته شده است، این درحالی است که این عناصر در قرآن بنی‌رضی کاملاً در خدمت خوانایی قرار گرفته‌اند (نمونه‌های آن در تصاویر ۱۰ و ۱۱ به‌وضوح قابل مشاهده می‌باشد) اما آنچه که خوانایی قرآن بنی‌رضی را کمی مشکل ساخته، چاپ قرآن در قطعی کوچکتر و همچنین استفاده فراوان از الف مقصوره به‌جای الف اصلی می‌باشد که نوعی آشنایی‌زدایی به مخاطب دست می‌دهد و سرعت خوانش متن را پایین می‌آورد. عناوین نیز در سبک نیریزی خواناتر و درشت‌تر کتابت شده‌اند. اما جداکننده آیه‌ها در قرآن بنی‌رضی به‌دلیل نوشتن شماره آیه، برای مخاطب خوشایندتر و کاربردی‌تر می‌باشد. تطبیق ویژگی‌های روان‌خوانی در قرآن نیریزی و قرآن بنی‌رضی در جدول ۱ ذکر شده است.

جدول شماره ۱: تطبیق ویژگی‌های روان‌خوانی در قرآن نیریزی و قرآن بنی‌رضی، مأخذ: نگارنده

اولویت مؤلفه	قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	اولویت خوانایی	اولویت زیبایی
فاصله بین سطرها (لدینگ)	۱۶ نقطه	۱۸ نقطه	هر دو	هر دو
فاصله حروف (کرنینگ)	اغلب بیشتر از قرآن بنی‌رضی	اغلب کمتر از قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	قرآن بنی‌رضی
فاصله کلمات (ترکینگ)	اغلب کمتر از قرآن بنی‌رضی	اغلب بیشتر از قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	قرآن بنی‌رضی
ترازبندی	همتراز	وسط‌چین و هم‌تراز	قرآن بنی‌رضی	قرآن نیریزی
تضاد متن و زمینه (کنتراست)	زیاد	زیاد	هر دو	هر دو
سادگی	دارای نقش و تذهیب	ساده	قرآن بنی‌رضی	قرآن نیریزی
خط کرسی	برخی حروف و کلمات آخر سطر بالای خط کرسی نوشته شده	اغلب کلمات روی کرسی قرار گرفته‌اند	قرآن بنی‌رضی	قرآن بنی‌رضی

اولویت زیبایی	اولویت خوانایی	قرآن بنی‌رضی	قرآن نیریزی	مؤلفه
قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	توجه به خوانایی	توجه به کارکرد زیبایی بصری	نقطه‌گذاری
قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	توجه به خوانایی	توجه به کارکرد زیبایی بصری	اعراب‌گذاری
قرآن نیریزی	قرآن بنی‌رضی	استفاده از صورت‌های خوانا	استفاده از صورت‌های زیبا	صورت کلمه
قرآن بنی‌رضی	قرآن نیریزی	استفاده به‌جای الف کامل	استفاده در کنار الف کامل	الف مقصوره
هر دو	قرآن نیریزی	ریزتر از قرآن نیریزی	درشت‌تر از قرآن بنی‌رضی	عنوان نویسی
هر دو	قرآن بنی‌رضی	توسط نقش و شماره آیه	توسط نقش	جداسازی آیه‌ها
قرآن نیریزی	قرآن نیریزی	کوچکتر از قرآن نیریزی	بزرگتر از قرآن بنی‌رضی	قطع قرآن پس از چاپ

نتیجه

نتایج حاصل از تحلیل‌ها و مقایسه کلمات هم‌سان سوره‌های هم‌نام در قرآن دوره صفوی (نیریزی) و قرآن معاصر (بنی‌رضی) نشانگر این موضوع است که در بیشتر موارد، متن قرآن بنی‌رضی روان‌تر، آسان‌تر و با سرعت بیشتری نسبت به قرآن نیریزی خوانده می‌شود و دلیل آن را می‌توان، حساسیت در اعراب‌گذاری، محل نقطه‌گذاری که اغلب در موازات خود حرف قرار گرفته، گزینش صورت خوانای حروف، تنظیم فواصل حروف و کلمات، ترازبندی مناسب، سادگی صفحات قرآن و ... ذکر نمود اما آنچه که باعث پایین‌آمدن روان‌خوانی این قرآن می‌شود، در درجه اول قطع کوچک‌تر آن نسبت به قرآن نیریزی است، البته قطع قرآن پس از چاپ مدنظر است، سپس استفاده فراوان از الف مقصوره به جای الف اصلی می‌باشد، از آنجایی که چشم مخاطب در الفبای فارسی به الف مقصوره عادت ندارد، بنابراین استفاده از این نوع الف در کتابت متن قرآن بنی‌رضی برای مخاطب ناآشناست، هرچند ممکن است بعدها به آن عادت کند، اما در ابتدا از سرعت خوانش می‌کاهد. باید اشاره کرد که این قرآن در کنار خوانایی از زیبایی نیز برخوردار می‌باشد، اما در آن به خوانایی توجه ویژه‌ای شده است.

در مقابل، قرآن‌نیریزی از زیبایی و نفاست بسیاری برخوردار است و یک اثر هنری نفیس محسوب می‌شود. ترکیب هنرمندانه نقوش و نوشتار، انتخاب صورت زیبای حروف و کلمات، ترازبندی و نحوه اعراب و نقطه‌گذاری بر زیبایی آن می‌افزاید و قطع بزرگ‌تر قرآن در مقایسه با قرآن بنی‌رضی، مزیتی برای آن محسوب می‌شود. از جمله مواردی که به خوانش آسان قرآن‌نیریزی لطمه می‌زند، بالاتر نوشتن برخی کلمات و حروف در آخر سطر، تزئینات فراوان در لابه‌لای سطور (عدم سادگی صفحات)، افزایش بیش از حد فواصل برخی کلمات و ... می‌باشد. اگر گفته می‌شود که قرآن‌نیریزی زیباتر است و قرآن بنی‌رضی خواناتر، به این معنا نیست که قرآن‌نیریزی از خوانایی برخوردار نباشد، زیرا که رسالت اصلی کتابت در خوشنویسی، به‌خصوص قرآن، آن‌هم در دوره صفوی، خوانایی متن بوده، اما در دوره معاصر به برخی ویژگی‌های بصری مؤثر در خوانش متن، توجه و حساسیت بیشتری نسبت به گذشته نشان داده شده و تلاش خوشنویس جهت تطبیق متن کتابت شده با توانایی‌های چشم انسان در قبال متن، کاملاً واضح و آشکار است. براین اساس اگر در گذشته قرآن کالایی نفیس به‌شمار می‌رفت و دارای تزئینات و زیبایی بصری فراوان بود اما در دوره معاصر، خوانش آسان و صحیح قرآن در اولویت قرار گرفته و تقویت شده است.

منابع و مأخذ

۱. افشار مهاجر، کامران، *پایه و اصول صفحه‌آرایی*، تهران، شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران، ۱۳۸۹.
۲. بابایی مجرد، مهدی، «کتابت سهل القرائه»، ویژه‌نامه تخصصی صحیفه، شماره ۳، ص ۱۱۶ - ۱۱۲، تهران، دارالکتابه طبع و نشر قرآن کریم، ۱۳۹۶.
۳. ستریزر، ایلن، «قواعد تایپوگرافی (راهنمای طراحان برای تایپوگرافی حرفه‌ای)» ترجمه فرزانه آرزین‌نژاد، مجموعه مقالات شماره سه طراحی گرافیک، شماره ۳، ص ۳۲ - ۱۵، تهران، کتاب آبان، ۱۳۹۱.
۴. سلنتیس، جیسون، *تایپ، فرم و عملکرد*، ترجمه نازیلا محمدقلیزاده، تهران، انتشارات فرهنگسرای میردشتی، ۱۳۹۲.
۵. صحراگرد، مهدی، *مجموعه مقالات خوشنویسی*، تهران، فرهنگستان هنر، ۱۳۸۶.
۶. صفی‌پور، علی‌اکبر و منصور طبعی، *مجموعه مقالات کنگره میرزا احمد نیریزی*، شیراز، بنیاد فارس‌شناسی، ۱۳۹۰.

۷. طاهری، فائزه، *مبانی طراحی بصری برای فونت فارسی*، تهران، انتشارات فاطمی، ۱۳۹۷.
۸. فضائلی، حبیب‌الله، *اطلس خط*، تهران، سروش، ۱۳۶۲.
۹. فضائلی، حبیب‌الله، *تعلیم خط*، تهران، سروش، ۱۳۵۶.
۱۰. قلیچ‌خانی، حمیدرضا، *درآمدی بر خوشنویسی ایرانی*، تهران، انتشارات فرهنگ معاصر، ۱۳۹۲.
۱۱. کهوند، مریم، *پژوهشنامه فونت فارسی*، (گروه پژوهش فونت فارسی)، تهران، دبیرخانه شورای عالی اطلاع رسانی، ۱۳۸۸.
۱۲. لینگز، مارتین، *هنر خط و تذهیب قرآنی*، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، تهران، گروس، ۱۳۷۷.
۱۳. مثقالی، فرشید، *تایپوگرافی (حروف چینی)*، تهران، مؤسسه فرهنگی، پژوهشی چاپ و نشر نظر، ۱۳۹۳.
۱۴. موسوی جزایری، سید محمدوحید، *خط و خوشنویسی*، تهران، کتاب، آبان، ۱۳۸۹.
۱۵. مولر بروکمان، ژوزف، *سیستم‌گرید در طراحی گرافیک*، ترجمه دژار حقی، تهران، کتاب آبان، چاپ سوم، ۱۳۹۲.
۱۶. هامونی، امید، *طراحی حروف برای فونت فارسی*، تهران، فاطمی، ۱۳۹۵.
۱۷. های اسمیت، سیرس، *درون پاراگراف چه می‌گذرد؟*، ترجمه فرزانه آرین‌نژاد، تهران، نشر مشکی، ۱۳۹۵.
۱۸. هیلنر، ماتیس، *تایپوگرافی مجازی*، ترجمه جمشید آراسته، تهران، کتاب، آبان، ۱۳۹۵.
۱۹. وی وایت، الکس، *تأملی در طراحی حروف (ایدئولوژی کاربردی در تایپوگرافی)*، ترجمه عاطفه متقی، تهران، هنر نو، ۱۳۹۳.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی